

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

УДК 94:329.17](477)“193”

© Володимир ТРЕТЯК

ІДЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ОУН НА ТЛІ МІЖНАРОДНИХ ПОДІЙ 30-х рр. ХХ ст.

Метою пропонованої розвідки є розкриття загальної картини та динаміки змін політичних орієнтирів ОУН на тлі виру подій на міжнародній арені в міжвоєнний період. Зовнішньополітична діяльність організації фокусувалася в двох напрямках. Перший полягав у поширенні політичної інформації для західного світу про визвольну боротьбу українського народу й про українську справу загалом. Другий полягав у налагодженні відносин із державами, які мали сприяти ОУН у визвольній боротьбі. Основою розвідки є дослідження, які проводили учасники українського визвольного руху та сучасні українські науковці.

Ключові слова: *Організація українських націоналістів (ОУН), ідеологія, зовнішня політика, Українська Самостійна Соборна Держава (УССД), Карпатська Україна, Є. Коновалець.*

Упродовж багатьох століть Україна не мала своєї держави, вона була роздerta на шматки різними країнами. Однак упродовж цього часу діяли різноманітні політичні організації, культурно-спортивні осередки, військові формування, які намагалися пропагувати ідеї суверенітету. Такою організацією, яка в найкривавішому в історії людства ХХ ст. послідовно відстоювала ідеї незалежної Української держави, стала Організація українських націоналістів.

За часів панування радянського режиму на теренах України на державному рівні існувала програма, спрямована на дискредитацію ОУН та УПА. Історики, письменники, пропагандисти змальовували представників українського національно-визвольного руху виключно як колаборантів та зрадників українського народу. Виняток становили студіювання української діаспори, які виходили за межами України і, зі зрозумілих причин, не могли потрапити на терени УРСР.

Лише зі здобуттям Україною незалежності були відкриті відомчі архіви, стали доступними документи, які до того впродовж десятиліть зберігалися під грифом «цілком таємно». За цей час побачили світ багато праць окремих дослідників, серед яких слід виокремити дослідження П. Мірчука, В. Коваля, А. Кентія,

В. В'ятровича, І. Патриляка та багатьох інших знаних істориків. З'явилися фундаментальні дослідження й багатотомні видання з історії ОУН, життєписи окремих персоналій. Великий масив документів з історії українського повстанства під час Другої світової війни увійшов до Літопису УПА. Нині на теренах нашої держави діє Центр дослідження визвольного руху, відомі академічні наукові осередки, які послідовно займаються деконструкцією радянських міфологем, що, на жаль, і досі тяжіють в українському соціумі.

Метою пропонованої розвідки є з'ясування загальної картини та динаміки змін політичних орієнтирів ОУН на тлі виру подій на міжнародній арені в міжвоєнний період.

Як зазначає В. В'ятрович, зовнішня політика посідає чільне місце в загальній стратегії будь-якого визвольного руху, оскільки необхідною передумовою для здобуття незалежності поневоленим народом є зміна міжнародно-політичної ситуації на сприятливу для реалізації його визвольних намагань. Зовнішньополітичні орієнтири часто мають вирішальний вплив на форми і методи діяльності. Відсутність у визвольному русі чіткої концепції власної зовнішньої політики може призвести до використання його сильнішими союзниками як власної агентури, а отже, і до компрометації самої ідеології цього руху [3, 16].

Отже, характеризуючи українське політичне життя міжвоєнної доби, відомий діяч українського визвольного руху Є. Стахів зазначав, що в Галичині у цей час визвольна боротьба базувалася на основі легалістичної та підпільно-революційної концепції. Легалізм полягав у тому, щоб у рамках конституції Польщі розбудувати національне життя, посилити національний потенціал нації і домогтися політичної автономії. Підпільно-революційна концепція передбачала знищення тодішнього політичного устрою і будівництва українського ладу. З падінням Польської держави легалістична концепція втратила свою основу [17, 75].

Саме в середовищі радикально налаштованої молоді почали з'являтися націоналістичні групи та об'єднання [12, 13].

У період із 28 січня до 3 лютого 1929 р. у Відні відбувся I Конгрес (Великий збір) українських націоналістів, на якому проголосили утворення ОУН, із представників усіх українських земель обрали Провід українських націоналістів (ПУН), а також сформулювали основну мету діяльності організації – створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД) – єдиного утворення, здатного забезпечити українській нації «тривалу, активну участь у світовому середовищі, є найбільш пристосована до всебічних інтересів національного життя» [9, 51; 12, 19; 14, 34; 18, 604]. Відповідно до цього усі міжнародні акти, які закріплювали існуюче поневолення, не визнавалися [14, 34].

Методи досягнення цієї мети були окреслені в резолюції Військової комісії:

- «Лише озброєна сила, яка б спиралася на замілітаризований нарід, готовий уперто та завзято боротися за свої національні змагання, може успішно допомогти Україні звільнитися, впорядкувати й захистити свою Незалежну Соборну Державу.

- Зусилля озброєної сили мусять бути зв'язані з зовнішньою політикою, яка в свою чергу різними заходами та найбільшим напруженням повинна улегчити та уможливити стратегії в здійсненні її завдань» [10, 47].

На Конгресі також були визначені підвалини зовнішньої політики ОУН:

- «Здійснення постуляту української державності передумовляє активізацію внутрішнього політичного життя українського народу, заманіфестовану назовні для зазначення української справи як рішачого чинника в питанні східноєвропейського політичного стану.

- Повне усунення всіх займанців з українських земель, що наступить у бігу національної революції та відкриє можливості розвитку Української Нації в межах власної держави, забезпечить тільки система власних мілітарних озброєнь та доцільна союзницька політика.

- Відкидаючи в засаді традиційні методи української політики орієнтуватися в визвольній боротьбі на котрогось з історичних ворогів Української Нації, українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзних зв'язань з тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівно ж шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для досягнення суб'єктивної ролі України в міжнародній політиці.

- В своїй зовнішньополітичній чинності Українська Держава стремітиме до досягнення найбільше відборонних меж, що охоплюватимуть усі етнографічні терени й забезпечуватимуть їй належну господарську самовистарчальність» [5, 109 – 110].

Такі формулювання ґрунтувалися на засадах інтегрального націоналізму, ідеологом якого виступав Д. Донцов. За приклад він узяв італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм [17, 75]. Згодом це, а також співпраця з Райхом, використання терористичних методів боротьби тощо стало підставою для радянської пропаганди у створенні антинародного та антилюдського образу українських націоналістів.

З метою деконструкції цієї радянської міфологеми українські дослідники визвольного руху зауважують, що процес ідеологічного «дозрівання» ОУН тривав аж до кінця 1930-х рр. на фоні справжнього тріумфу тоталітарних режимів і рухів. У цей час по всій Європі (СРСР, Італія, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Португалія, Австрія, Литва) встановлювалася диктатура. Це було пов'язано з великою економічною кризою, яка охопила не лише Північну Америку, а стала глобальним явищем – як за географічними, так і соціально-політичними вимірами. Тож як новий соціально-політичний та економічний, з його радикальним підходом до вирішення проблем, фашистський рух викликав зацікавленість, а його антикомуністична направленість – симпатію [9, 53; 16, 7]. У цей час відбувалося помітне погіршення українсько-польських відносин у Західній Україні і посилення тиску на українське суспільство, сталися катастрофічні для українців події в УРСР. Усе це не могло не позначитися на ідеології ОУН, не кажучи

вже про її тактику та зовнішньополітичну орієнтацію. Тож ідеологічні настанови набували значно більшої радикальної тональності та спрямування [11, 453].

Як зазначає М. Коваль, ОУН ніколи не була чийось агентом, її співпраця базувалася лише на союзницькій основі. Капіталом ОУН була розвідувальна інформація, якою вона платила за послуги, що їй надавала німецька сторона. Члени ОУН могли співпрацювати з німецькою розвідкою, проте тільки з дозволу та під контролем організації. Провід охоче давав своїх людей на німецький розвідувальний вишкіл, насамперед для того, щоб мати власні професійно підготовлені кадри, придатні до контррозвідувальної роботи, бо найбільше ОУН тоді страждала від польської поліцейської агентури.

Німецька співпраця з ОУН почалася задовго до приходу нацистів до влади, а за часів їхнього панування вона стала ще тіснішою, попри те, що Гітлер зневажливо ставився до емігрантів, котрі запевняли, що мають вплив у своїх країнах. За домовленістю з німецькою військовою розвідкою ОУН мала підняти повстання на західноукраїнських землях після вибуху німецько-польської війни. Цьому плану не судилося здійснитися. Наступ німецьких військ був таким навальним, що вони з'явилися на Західній Україні й оточили Львів швидше, ніж оунівці підняли повстання. Імовірно, що після пакту, укладеного між Гітлером і Сталіним, Провід ОУН певнішим вважав прихід на Західну Україну не німецьких, а радянських військ [6, 200 – 201].

За твердженнями істориків, принципова відмінність двох ідеологій полягала в тому, що фашизм був рухом нації, що вже мала власну державу, а український націоналізм – рухом нації, яка боролася за незалежність [16, 7].

Головним джерелом формування засад зовнішньополітичної концепції ОУН у міжвоєнний період став аналіз помилок українського визвольного руху, допущених у попередні часи, особливо в добу визвольних змагань 1917 – 1920 рр., адже зовнішня політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії в умовах, коли розпадалися імперії, що створювало унікальні можливості для державотворення, не ґрунтувалася на принципі опори на власні сили, а невдалий пошук зовнішніх союзників у черговий раз перетворив Україну на арену боротьби чужих інтересів. Становище, у якому опинилися представники українських революційних сил після 1920 р., потребувало ревізії методів і цілей боротьби. Отож перегляд попереднього досвіду, аналіз допущених помилок здійснювалися не лише в ідейній, теоретичній, а й в організаційній та практичній площині [3, 17; 16, 6].

Фактично цим аспектом діяльності ОУН безпосередньо опікувався її Голова Є. Коновалець, попри те, що формально керівником політичної референтури ПУНу був Д. Андрієвський. Однак його [Д. Андрієвського. – Авт.] практична робота в сегменті зовнішньої політики обмежувалася лише Бельгією, де він й перебував [8, 398].

Зовнішньополітична діяльність організації фокусувалася в двох напрямках. Перший полягав у поширенні політичної інформації для західного світу про визвольну боротьбу українського народу й про українську справу загалом. Щоб

розповсюджувати політично-інформативні видання, були створені Українське Пресове Бюро в Женеві та Брюсселі, Українська Пресова Служба в Берліні, Бюро ОУН у Лондоні. Видавнича діяльність у Женеві мала особливе значення з огляду на те, що там розташовувалася штаб-квартира Ліги Націй і майже всі пов'язані з нею міжнародні політичні інституції, а також представництва окремих народів у Лізі Націй [8, 398].

Другий напрям характеризувався нав'язуванням політичних контактів із народами, що, як було згадано вище, «вороже відносяться до займанців України», а також із нейтральними країнами, які могли б стати союзниками чи бодай симпатиками українських державницьких змагань [8, 398; 12, 20].

Зовнішньополітична концепція ОУН повсякчас розвивалася, трансформувалася, демонструвала гнучкість і вміння реагувати на нові виклики. За твердженнями В. В'ятровича, вона містила стрижневі засади, дотримання яких убезпечувало її від того, щоб стати розмінною монетою в міжнародній грі:

- розуміння ключової ролі вирішення українського питання у становленні стабільної міжнародної системи;
- намагання стати суб'єктом міжнародної політики, незалежним чинником її формування;
- націоналістичне кредо опори на власні сили [3, 16].

Далі історик зауважує, що у формулюванні власної зовнішньополітичної концепції Провід ОУН посилався на те, що вирішення українського питання не є справою польською, російською чи якоюсь іншою країни. Це питання має загальноєвропейське значення і буде вирішальним чинником у становленні в Європі стабільної міжнародної системи. Як зазначав в одному зі своїх листів Є. Коновалець: «Українські націоналісти є переконані, що самостійна і вільна українська держава стане важливим і корисним чинником у збереженні політичної рівноваги у Східній Європі, як також корисним чинником у культурному й економічному розвитку всієї Європи» [3, 17].

Стосовно другого пункту стрижневих засад зовнішньополітичної діяльності ОУН один із провідних її ідеологів С. Ленкавський у 1931 р. писав, що головне завдання керівництва визвольного руху полягає в тому, щоб «так провадити справу, щоби в тій війні ми не були об'єктом, як в 1914 р. і в цілій світовій війні, і примусити всіх рахуватися з нами як з незалежним вирішальним чинником у східно- та загальноєвропейських справах» [3, 25].

Серед провідних діячів ОУН найсприятливішою умовою для виходу українського визвольного руху на світову арену вважалася війна – час, коли ламалися основи попереднього міжнародного устрою, де не було місця для України, коли закладалося підґрунтя нового ладу. Ще задовго до початку Другої світової війни, а саме в 1929 р., ідеологи ОУН стверджували, що найоптимальнішою для реалізації визвольних змагань українців буде ситуація, коли революція збігатиметься з війною світового масштабу. «Тільки світова війна в означеному попередньому укладі, – йшлося в рефераті про зовнішню політику націоналістичного руху, –

витворює для нас ситуацію, де з'являються можливості силово-політичного переоформлення Європи й Росії і, отже, обох тих чинників, які є нині на заваді для цього, щоби створити українську державність в повноті її територіальних, автаркійних і націоналістичних постулатів» [3, 25 – 26].

У середині 1937 р. Є Коновалець наголошував: «Війна неминуха за яких-небудь два-три роки. Німецько-італійська вісь намітила розібрати Советський Союз, і якщо Гітлер не збожеволіє, то Україна матиме автономію і своє військо» [4, 74].

Як зазначають науковці, пріоритетним принципом, яким керувалася ОУН у здійсненні своєї зовнішньої політики, виступала опора на власні сили. В основі цього принципу лежав ідеалістичний волонтаризм, оскільки з раціоналістичного погляду боротьба народу, поділеного між чотирма окупантами (Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною), приречена на поразку, і ніяка політична сила не має права піднімати свій народ на цю боротьбу. З волонтаристського ж погляду, виходом із такого становища має бути плекання та накопичення народної енергії і застосування її як головного засобу у вирішенні життєво важливих для народу питань. Щоб брати участь у зміні міжнародної ситуації, український визвольний рух мав стати чинником формування цієї ситуації, а отже, повинен був спочатку досягти рівня інших сил, причетних до цього. Безперечно, жодна з них не була зацікавлена в появі нового фактора впливу, тому нічого було сподіватися на підтримку зовнішніх чинників, можна було лише використати їх протистояння [3, 20].

У процесі цієї боротьби незламне й невмируще бажання здобути власним трудом владу на своїй землі лише росло та міцніло [1, 139]. У «Декларації Проводу Українських Націоналістів» (листопад 1930 р.) зазначалося: «український націоналізм в основу своєї визвольної політики поставив переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупантів не мають під собою ніяких підстав, коли ми самі не спроможемося досягти відповідного стану власної організованості та політичної відпорності, а сподівання використати допомогу одного окупанта проти другого – Москви проти Польщі, чи Польщі проти Москви – мають собою смертельну небезпеку для нашого визволення» [4, 64].

У рамках створеної ідеологами ОУН теорії «перманентної революції» проводилося невпинне «розбурхування» українського суспільства, що не залишало в стані спокою жодної людини, жодної місцевості: «Хто хоче спокою, згоди, миру, нехай відречеться від віри батьків і переселяється на етнічні польські землі. Ми, революціонери, маємо відвагу заявити, що не дамо нашому народові згинуть. Ми не можемо допустити того, щоби народ, коли надійде відповідний момент остаточної розправи з ворогом, був невідготовлений до боротьби. Так вже було! Так було в роках 1918 – 1920, і тому ми не дамо на етнічних українських землях запанувати спокою. Бо спокій – це для нас неволя. Якщо ми програли одну визвольну

війну – приготуємо другу; якщо програємо другу – може, виграємо третю... В кінці-кінців мусимо виграти» [12, 22].

Саме тому в арсеналі організації в міжвоєнний період залишилися терористичні акти, як такі засоби боротьби, що, на думку провідників ОУН, «рятують честь народу, підносять значення підпільної організації і революційний дух мас, збільшують енергію їх керівників, підривають віру у всесилля нинішньої держави, чим приголомшують, поширюють дезорганізацію і паніку в рядах ворога» [2, 264 – 265]. Ці традиційні форми політичної боротьби ОУН мали відіграти вирішальну роль у реалізації головного завдання організації – підготовки в Західній Україні збройного повстання. Одночасно інформаційно-агентурна служба ОУН повинна була активно сприяти вирішенню української національно-державної проблеми з допомогою зовнішньополітичних чинників [2, 265].

Принцип орієнтації на власні сили у здійсненні зовнішньої політики поєднувався з тезою про можливість використання сторонньої допомоги, однак ОУН ніколи не зосереджувалася на співпраці з однією державою чи групою держав. Уважалось, що така прив'язаність до конкретного зовнішнього чинника дасть йому можливість використовувати український визвольний рух у власних цілях. Зважаючи на це, Є. Коновалець застерігав: «Виходячи з заложення, що теперішній стан в Європі й узагалі теперішній розвиток подій не є чимось дуже стабільним, ми в нашій міжнародній діяльності не повинні допустити до того, щоб нас використовувано як знаряддя одної великодержави проти другої. Справа в тому, що фронти в міжнародній політиці ще не визначилися так, щоб ми вже сьогодні могли прийняти рішення, що мовляв стаємо й в'яжемо долю нашої Організації з одною групою держав» [3, 22].

У червні 1933 р. на конференції ОУН (Берлін) жваво обговорювали питання зовнішньополітичного спрямування. На цьому форумі Є. Коновалець застеріг від «однобічної орієнтації», наголосивши, що не можна «нехтувати шуканням зв'язків до всіх політичних сил в світі, які або вже є, або можуть бути корисні для української визвольної справи» [4, 75].

Відкидаючи орієнтири на історичних ворогів української нації, зокрема на СРСР та Польщу, ОУН намагалася встановити зв'язки з країнами, які вороже ставилися до окупантів українських земель. Такими вважалися насамперед Німеччина, Литва, почасти Чехословаччина й навіть Японія [3, 22; 16, 6]. Співпрацюючи з цими країнами, ОУН намагалася вирішити цілком конкретні завдання. Ішлося передовсім про фахову підготовку власних збройних сил. Тут ОУН не могла розраховувати на підтримку ні держав-окупантів, ні держав-переможниць, які визначали міжнародну правову систему після Першої світової війни й були зацікавлені в її збереженні. Саме тому українські націоналісти в міжвоєнний період орієнтувалися передусім на держави, що домагалися ревізії міжнародних договорів. У рефераті про українську зовнішню політику, виголошеному на установчому конгресі ОУН у 1929 р., із цього приводу зазначалося: «Виходячи із повоєнного укладу європейської політики, бачимо в цьому укладі дві

протилежні сили, які борються о суперматію, щоб так висловити версальських побідників і побуджених. Визвольні тенденції побудженої частини Європи, які часто сплітаються з протилежностями в таборі самих побідників, витворюють у Європі силу, потенціальну для цього, здібну, щоби французький уклад Європи перемінити. Наше місце є по боці «системи побуджених», і наша політика тісно зв'язується з так званими тенденціями «ревізіонізму» [3, 22]. Насамперед держави, зацікавлені в перегляді міжнародної системи, йшли на співпрацю з ОУН, вбачаючи в ній потужну силу, здатну у потрібний момент виступити чинником, що розхитає цю систему [3, 22].

Щоб реалізувати свої плани, на теренах Німеччини, Англії, Франції, Італії та низки інших держав за наказом Є. Коновальця були створені спеціальні політичні представництва ОУН. З цього приводу Голова ОУН у листі керівнику представництва ОУН у Великобританії Є. Ляховичу від 2 травня 1935 р. писав: «Я завжди обстоював і, мабуть, на тому всі ми погоджувалися, що наша увага має бути сконцентрована на чотирьох великодержавках: Англія, Італія, Німеччина й Ніппон [Японія. – Авт.]» [8, 400].

Однак на початку 30-х рр. ХХ ст. організація зіткнулася з тим, що не вдалося знайти ту зовнішню силу, яка б беззастережно підтримала український самостійницький рух у його визвольних змаганнях. Ще в 1930 р., коли поряд з ОУН існувала як бойова фракція Українська військова організація (УВО), Є. Коновалець у листі до членів ПУН писав, що УВО («Спілка») «не відкидала б помочі Німеччини, коли б та хотіла її дати, але, на жаль, ідеї Спілки не йдуть в парі з основними лініями німецької політики, і для того не тільки не може бути балачки в даний момент про якусь активну допомогу, але навіть про симпатії німецького громадянства до спілчанської акції» [4, 64 – 65].

Цікаві відомості про зовнішньополітичні орієнтації українського визвольного руху на початку 30-х рр. ХХ ст. можна дістати із зізнань колишнього командира бригади УГА, згодом відомого члена КПЗУ О. Бушковського, який під час допиту в НКВС 3 червня 1933 р. зазначав: «Більш-менш до осені 1930 р. переважала в штабі УВО пронімецька орієнтація. Щойно під ударами пацифікації 1930 р., а властиво з огляду на перспективи інтервенції французького блоку (проти СРСР), посилюється у верхівці УВО пропольська орієнтація». І далі: «В зв'язку з розмовами про можливість пакту неагресії між СРСР та Францією й Польщею та в зв'язку з рішучим курсом Гітлера на захоплення влади в Німеччині починає в штабі УВО брати верх давня орієнтація на Німеччину, а зоглядно на німецький фашизм» [4, 67 – 68].

Як твердить А. Кентій, справді, прихід до влади в Німеччині націонал-соціалістів пробудив нові сподівання в українських націоналістичних колах, проте й тут їх спіткала невдача. До того ж новий райхсканцлер узагалі був невисокої думки про українську політичну еміграцію. Він критично ставився, зокрема, до запевнень А. Розенберга, що колишній гетьман і його оточення, сидячи в Берліні, здатні організувати якийсь антирадянський рух із позитивними

наслідками. Особливо підозрілими фюреру здавалися емігрантські діячі з надмірними претензіями та вимогами [4, 65].

Висловлене вище твердження зовсім не означало, що у нацистських колах взагалі відкидалася сама думка про доцільність використання ОУН у реалізації власних планів на Сході. Зокрема, улітку 1933 р. в оточенні А. Гітлера точилися розмови про те, щоб у разі збройного конфлікту з Польщею організувати виступи українських націоналістів у Східній Галичині. Сам фюрер вважав, що такі дії зможуть суттєво вплинути на польську військову могутність. Однак у грудні 1933 р. представник райхсверу полк. В. Фон Рейхенау і шеф гестапо Р. Дільс поставили перед Є. Коновальцем інше завдання: утриматись від антипольських акцій і розпочати «націоналістичну пропаганду в советській Україні, передовсім серед військових, а також у колгоспах» [4, 66].

Як зазначає В. В'ятрович, особливо помітними були хитання у відносинах ОУН із Німеччиною напередодні Другої світової війни. У 1930-х рр. ця держава чи не найбільше була зацікавлена в перегляді затвердженої у Версалі міжнародної системи. Задля цього німецьке керівництво вдавалося до загравання з політичними колами інших націй, не задоволених новим політичним порядком, зокрема й українською. Прихильниками чітко вираженої пронимецької орієнтації були старші члени ОУН, колишні вояки УГА та армії УНР, які згодом стали основою ОУН(м). На їхню думку, союзна німецька армія була запорукою здобуття української державності. Молоде ж покоління націоналістів шукало інших варіантів зовнішньополітичної стратегії, вважаючи, що прив'язаність до когось із потужних зовнішніх сил може згубити визвольний рух [3, 23].

Розглядаючи українсько-польські відносини, варто зауважити, що в період із 1929 до 1932 рр. як відповідь на утиски польської влади ОУН організувала серію терористичних актів. Зокрема, у 1931 р. був убитий Тадеуш Голувко – начальник східного відділу Міністерства закордонних справ у Варшаві [13, 127].

11 лютого 1932 р. в Женеві відбулися переговори Є. Коновальця з представниками санаційного уряду, на яких були досягнуті домовленості про припинення терору проти чиновників польської влади на чотири роки і концентрацію зусиль ОУН на антирадянських акціях [2, 283 – 284].

25 липня 1932 р. між СРСР та Польщею був підписаний Договір про ненапад. «Українська прилюдна опінія в Польщі, – констатував відставний сановник Міністерства закордонних справ Польщі, – реагувала сильно і боляче на підписання польсько-советського пакту неагресії», який «не створив ніякого нового стану речей, а ствердив лише існуюче віднедавна в обох договірних сторонах небажання до скасування нинішнього статус-кво» [2, 267].

Підписання цього документа змусило ОУН активізувати інший фронт боротьби, «оголосивши війну» російсько-більшовицькому режиму, який, на думку провідників радикально-націоналістичного руху, спричинив голодомор та інші потрясіння в Радянській Україні. Унаслідок численних акцій ОУН проти голодомору в Україні 24 вересня 1933 р. найвища Рада Ліги Націй скликала

засідання з цього приводу та звернулася до Міжнародного Червоного Хреста із закликом організувати допомогу тим, хто голодує в Україні. 23 жовтня 1933 р. Крайова езекутива ОУН на чолі з Р. Шухевичем, маючи на меті привернути увагу світового співтовариства до жахливих наслідків насильницької колективізації селянських господарств та організованого тоталітарним режимом масового голодомору в Україні, організувала вбивство секретаря генерального консульства СРСР у Львові О. Майлова [2, 265].

Проте вже в 1937 р. польський уряд докорінно переглянув декларовану раніше політику надання політичних та економічних поступок українцям та відмовився від своєї участі у здійсненні «політики нормалізації», зважаючи на те, що вона не знаходила широкої підтримки як в українському, так і в польському суспільстві, де посилювалося піднесення визвольної боротьби. На зміну урядового курсу щодо українців уплинула також політика нацистських лідерів Німеччини, які прагнули розіграти «українську карту», всіляко підтримуючи серед українців ілюзію про можливість створення Української держави в межах її етнографічних кордонів. Це призвело до зростання проницьких настроїв у рядах ОУН.

У 1934 р., після підписання німецько-польської угоди, яка суперечила інтересам ОУН, Є. Коновалець намагався встановити контакт із Великобританією. У листі до керівництва цієї держави він зазначав: попри те, що ворогом номер один для українців є Росія, українські націоналісти будуть «поборювати всіма силами самовільні спроби всіх інших інтервентів вирішувати справи Східної Європи проти волі українського народу або без порозуміння з ним, у свідомості, що кожна така розв'язка допровадила б лише до нових поділів і поневолення України, а не до її визволення» [3, 22 – 23].

Однак, як зазначає А. Кентій, жодних позитивних наслідків ця акція не мала. Зокрема, не зміг особисто приїхати в Лондон для зустрічі й переговорів із відповідними британськими чиновниками Є Коновалець. Крім того, як писав представник голови ПУН у Лондоні Є. Ляхович, «для багатьох провідних осіб в українському націоналістичному русі дух Англії був чужий, непривітливий. Лише дехто з них володів англійською мовою. Англія видавалася занадто віддаленою від рідних земель. І це, на їх думку, обтяжувало зв'язки з українським підпіллям» [4, 73].

Годі було розраховувати й на те, що англійські урядові кола та громадськість країни прихильно поставляться до методів боротьби, які застосовувала ОУН. З цього приводу, виступаючи перед українською громадою Скрентона (США) у листопаді 1937 р., член британського парламенту від Лейбористської партії Р. Девіс прямо сказав: «Всі політичні групи в Англії... усі від робітників до лордів скоріше зрозуміють самостійну демократичну українську державу, аніж українське наслідування німецького чи якогось фашизму» [4, 73].

Підсумовуючи сказане вище, науковець зауважує, що сподівання на підтримку української справи з боку країн колишньої Антанти були утопічними.

Саме з ласки Великобританії та Франції була створена «велика» Польща з приєднанням до неї українських етнографічних земель. Ця держава розглядалася західними демократіями як противага, з одного боку, Німеччині, з іншого – СРСР. Зазначені обставини усвідомлювалися українською еміграцією. Як говорилося в обіжнику від 4 червня 1931 р. Центрального виконавчого комітету представників українських емігрантських організацій до української еміграції, «дипломатам Європи і Америки зовсім не болить українська справа, навіть більше того, частина держав Європи, в своїх власних інтересах, активно підтримує Польщу» [4, 74].

Орієнтувалася ОУН і на фашистську Італію. Цьому значною мірою сприяло залучення до націоналістичного табору колишнього дипломатичного представника УНР у Римі Є. Онацького, котрого влітку 1930 р. Є. Коновалець особисто запросив вступити до лав ОУН. Інтерес Італії до співпраці з ОУН підігрівався тим, що в панівних колах цієї країни визрівала фантастична ідея створення італійських колоній на берегах Чорного і Каспійського морів.

Отож не випадково в лютому 1934 р. в Женеві відбулася зустріч італійського емісара Е. Інсабато, який прихильно ставився до українців, з Є. Коновальцем. Як свідчить запис у щоденнику українського громадського діяча Є. Бачинського, на згаданій зустрічі йшлося про потребу приготуватися українським силам «до нових міжнародних зрушень».

Про приязне ставлення італійських урядовців до українського націоналістичного руху свідчить і той факт, що з 1936 до 1940 рр. Рим став місцем перебування штаб-квартири Проводу ОУН [4, 77 – 78].

Свою революційну діяльність у міжвоєнний період ОУН поширила на всі українські терени, зокрема й на території Румунії та Чехословаччини, де мали існувати окремі Краї [12, 21].

На українських землях, що перебували під румунським протекторатом, головна увага Організації була спрямована на створення та розбудову організаційної мережі [1, 139]. Уже в листопаді 1935 р. Міністерство внутрішніх справ Румунії надіслало в усі жандармські відділки таємний циркуляр. У ньому йшлося про те, що ОУН активно поширює свою діяльність на Північну Буковину, Бессарабію та інші українські землі, проникаючи в різні партійні організації, товариства, для того, щоб «перетягнути на бік націоналізму українські елементи...». Повідомлялося, що ОУН має намір поширити свій вплив не лише на Західну Україну, Буковину, а й на східноукраїнські землі, щоб розгорнути там активну націоналістичну діяльність [7, 95].

Стосовно Закарпаття, то на згаданій вище конференції ОУН у Берліні в червні 1933 р. розгорнулася жвава дискусія навколо деяких аспектів стратегії визвольної боротьби. Зокрема, крайовики на чолі зі С. Бандерою вимагали трактувати Чехословаччину як окупанта «частини української території» (Закарпаття). Проти цього рішуче виступив Є. Коновалець, зауваживши, що «нерозумно вести війну на всі фронти». «Ми, – підкреслив він, – стоїмо на фронті активної

підпільно-революційної боротьби проти Польщі та більшовизму. Цих двох основних фронтів нам вистачить». Голова ПУН заявив своїм опонентам, що «справу українських територій у ЧСР та Румунії вирішить українська держава шляхом договорів з цими державами» [4, 76].

До явного протистояння двох воєнних доктрин-концепцій – крайової та закордонної – дійшло в 1938 р. У вирішенні ситуації в Карпатській Україні такі представники ОУН, як М. Колодзінський, З. Коссак, Р. Шухевич, О. Гасин, М. Тураш, Д. Грицай та В. Тимчій, виступали за створення збройних відділів, спираючись на власні сили, незважаючи на позицію Німеччини. Інша група, зокрема М. Капустянський, В. Курманович, М. Сціборський, Р. Сушкор та Я. Барановський, висловилися проти заходів крайовиків і стали на бік орієнтації на Німеччину. Через ПУН вони видали заборону членам ОУН із Західної України брати участь у подіях, що відбувалися на Закарпатті. Трагічна смерть Є. Коновальця унеможливила погодження позиції щодо дій на Закарпатті, у керівництві ОУН не досягли спільної позиції [14, 43].

Із проголошенням автономії Карпатської України, що визначалося крайовиками як початок загальноукраїнської державності, була організована відправка галицьких добровольців за Карпати на захист автономії. Уже до середини жовтня 1938 р. з Польщі до Закарпаття нелегально прибуло близько 2 тис. українців, які поповнили Карпатську Січ – збройне формування автономії, що створювалося з колишніх військовиків УГА та звільнених із чехословацької армії українців Закарпаття [2, 302].

Натомість на початку 1939 р. у Відні відбулося зібрання представників іншого крила організації, членів ПУНу, які не підтримали боротьби Карпатської України. А Я. Барановський передав на ЗУЗ організаційну заборону для членів ОУН переходити на Закарпаття [8, 432].

Розбіжність у поглядах на використання зовнішньої допомоги, а також інші причини призвели в 1940 р. до розколу ОУН на дві організації [3, 23].

Підсумком викладеного можуть слугувати думки провідного діяча українського визвольного руху М. Прокопа, який, оцінюючи діяльність ОУН у міжвоєнний період, писав, що допоки ОУН діяла тільки в західних областях України і на еміграції, недогляди чи недоліки або прямі помилки в її програмі й політиці (зокрема і в зовнішньополітичному векторі. – Авт.) не викликали серйозних застережень опонентів. Справа стала складнішою, коли на початку німецько-радянської війни її похідні групи на Наддніпрянщині сконфронтували свої програмні положення з мисленням українського населення центру і сходу України. Тоді відразу стало зрозуміло, що арсенал політичної грамотності молодих націоналістів недостатній, що потрібен перегляд окремих позицій, зокрема соціально-політичних та економічних аспектів програми ОУН, гарантій прав людини та прав національних меншин [15, 8].

Зі свого боку Є. Стахів констатував те, що стало очевидним і зрозумілим: Українська держава мусить бути побудована на здорових правових і демокра-

тичних засадах. Усі проблеми світового характеру, довкола яких упродовж десятиліття (1930 – 1941 рр.) оберталися думки молодого українського покоління, спочатку відійшли на другий план, а згодом і зовсім були відкинуті як неправдиві і шкідливі [17, 79].

Перелік умовних скорочень

ЗУЗ – Західноукраїнські землі
 КПЗУ – Комуністична партія Західної України
 НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
 ОУН – Організація українських націоналістів
 ОУН(м) – Організація українських націоналістів (мельниківці)
 ПУН – Провід українських націоналістів
 СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
 США – Сполучені штати Америки
 УВО – Українська військова організація
 УГА – Українська Галицька армія
 УНР – Українська Народна Республіка
 УПА – Українська повстанська армія
 УССД – Українська Самостійна Соборна Держава
 ЧСР – Чехословацька республіка

Джерела та література:

1. Білас І. *Форми та методи діяльності НКВС-МДБ у боротьбі проти ОУН-УПА* / І. Білас // *Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940 – 1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25 – 26 серпня 1992 р.* [ред. В.В. Стехун]. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – С. 136 – 156.
2. *Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918 – 1939)* / І.К. Васюта. – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с.
3. *В'ятрович В. Основні принципи зовнішньої політики ОУН* / В. В'ятрович // *Український визвольний рух* / [Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. В. Мороз]. – Зб. 3. До 75-ліття Організації українських націоналістів. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 16 – 29.
4. *Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929 – 1941 рр.)* / А.В. Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО України, 1998. – 200 с.
5. *Книш З. Становлення ОУН* / Зиновій Книш. – К.: видавництво ім. Олени Теліги, 1994. – 128 с.
6. *Коваль В. ОУН-УПА і Німеччина* / В. Коваль // *Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940 – 1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25 – 26 серпня 1992 р.* [ред. В.В. Стехун]. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – С. 200 – 225.
7. *Мандрик М. Український націоналістичний рух 1920 – 30-х рр. на Північній Буковині у світлі румунських архівних документів* / М. Мандрик // *Український визвольний рух* / [Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. Володимир Мороз]. – Зб. 3. До 75-ліття Організації українських націоналістів. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 86 – 97.

8. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 – 1939 роки. Видання третє, доповнене / П. Мірчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 540 с.
9. Мороз В. Створення Організації українських націоналістів / В. Мороз // Вісті Комбатанта. – 2010. – Ч. 1. – С. 51 – 55.
10. Муравський В. Протоколи засідань Військової та Ідеологічної комісії Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. / В. Муравський // Український визвольний рух / [Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. Володимир Мороз]. – Зб. 3. До 75-ліття Організації українських націоналістів. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 39 – 60.
11. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / [Інститут історії України НАН України; ред.: О.Ю. Бей, В.Т. Береговий, М.М. Ломонос]. – К.: Наукова думка, 2005. – 496 с.
12. Патриляк І.К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.): Монографія / [І.К. Патриляк; Центр досліджень визвольного руху]. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.
13. Покальчук Ю. До питання про національно-визвольні змагання в Україні періоду Другої світової війни: напрями, сили, протидія / Ю. Покальчук // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940 – 1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25 – 26 серпня 1992 р. [ред. В.В. Стехун]. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – С. 126 – 131.
14. Посівнич М. Формування військової доктрини ОУН (1929 – 1939) / М. Посівнич // Український визвольний рух / [Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. В. В'ятрович]. – Зб. 1. – Львів: Мс, 2003. – С. 34 – 44.
15. Прокоп М. УПА і демократизація програми ОУН / М. Прокоп // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940 – 1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25 – 26 серпня 1992 р. [ред. В.В. Стехун]. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – С. 6 – 9.
16. Русначенко А. Організація українських націоналістів в українській історії ХХ століття / А. Русначенко // Український визвольний рух / [Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. Володимир Мороз]. – Зб. 3. До 75-ліття Організації українських націоналістів. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 5 – 10.
17. Стахів Є. Еволюція українського націоналізму – від тоталітаризму до демократії: думки про ОУН (бандерівців) / Є. Стахів // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940 – 1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25 – 26 серпня 1992 р. [ред. В.В. Стехун]. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – С. 75 – 83.
18. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / [Редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін.]. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.

© Владимир ТРЕТЬЯК

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ОУН НА ФОНЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СОБЫТИЙ 30-х гг. XX в.

Целью предлагаемого исследования является выяснение общей картины и динамики изменений политических ориентиров ОУН на фоне водоворота событий на международной арене в межвоенный период. Внешнеполитическая деятельность организации фокусировалась в двух направлениях. Первый включал распространение политической информации для западного мира об освободительной борьбе украинского народа и украинском деле в целом. Вторым заключался в налаживании отношений с государствами, которые должны были способствовать ОУН в освободительной борьбе. Основой исследования являются работы участников украинского освободительного движения и современных украинских ученых.

Ключевые слова: Организация украинских националистов (ОУН), идеология, внешняя политика, Украинское Самостоятельное Независимое Государство (УСНГ), Карпатская Украина, Е. Коновалец.

© Volodymyr TRETIAK

IDEOLOGICAL ORIENTATIONS OF THE OUN ON THE BACKGROUND OF INTERNATIONAL EVENTS OF 30s XXth CENTURY

The purpose of the proposed study is to clarify the overall picture and the dynamics of changes in policy orientations of the OUN on the background of the developments in the international arena in the interwar period. The foreign policy activity of the organization was focused in two directions. The first was in the dissemination of political information for the Western world about the liberation movement of the Ukrainian people. The second was in establish relations with the countries that were supposed to contribute to the OUN in the liberation movement. The basis of the study are the work of the participants of the Ukrainian liberation movement and the modern Ukrainian scientists.

Keywords: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), ideology, foreign policy, Ukrainian Independent United State (UIUS), Carpatho-Ukraine, E. Konovalets.